

ВІДГУК

опонента на дисертацію Шмарової Наталії Володимирівни «*Економічна депривація як чинник фрустрованості потенційних мігрантів*», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія»

У складних умовах нашого сьогодення перед соціальними системами цивілізованих країн особливо гостро постають проблеми помітного збільшення міграційних потоків. Для нашого соціуму, який перебуває в умовах активних воєнних дій, така проблема постає особливо гостро, адже значна кількість громадян обирає внутрішню або зовнішню міграцію як спосіб уберегти себе і свої сім'ї. Серед нагальних проблем і викликів таких трансформаційних процесів чітко виокремлюються різноспрямовані міграційні потоки і рухи, зумовлені насамперед такими чинниками, як війна та економічні негаразди. Тому досліджені, висвітлені, інтерпретовані й обгрунтовані авторкою дисертації Шмаровою Т.В. психологічні особливості впливу економічної депривації на розбалансування психоемоційного світу, зокрема фрустрованість, у потенційних мігрантів набувають окремого наукового статусу та відзначаються загостреною актуальністю.

Непересічність тематики дослідження зумовлена насамперед тим, що дисертантці вдалося виокремити найактуальніший проблемогенний спектр економічно-деприваційних детермінант фрустрованості людей з потенційними міграційними намірами, а також цілісно систематизувати й розкрити змістово-функціональну семантику цих явищ.

У дисертаційному дослідженні Шмарової Н.В. найбільше імпонує якраз упевнений і плідний креативний підхід до вирішення вкрай складної проблематики – оптимізація психологічної ревіталізаційної допомоги людям, які мають наміри мігрувати та переживають унаслідок цього істотні розлади афективності та різні дискомфортні психостани, насамперед фрустрованість.

Поміж теоретичних конструктів вдало композиційно укладеної дисертації зустрічаємо основні концептуальні твердження авторки, суть яких полягає в тому, що матеріальна бідність, економічна депривація зумовлюють психоемоційне вигорання і виснаження, породжують когнітивно-афективну втому і загальну особистісну амортизацію. В означеному ракурсі дослідниця слушно відзначає, що здебільшого соціально-економічна депривація трактується як специфічне явище в екзистенційному досвіді та структурі життєвого шляху сучасної людини, а також виступає помітним свідченням її матеріально-фінансової кризи і блокади трудової зайнятості. Авторкою дисертації розкрито сутність економічної депривації, яка полягає в тому, що людина переживає істотні обмеженні спроможності задовільнити власні засадові екзистенційні потреби, тому шукає шляхи виходу, обираючи одним із найперших міграцію.

У першому розділі дисертаційної роботи здійснено детальний і розлогий аналітичний огляд джерелознавчої бази з проблем економічної депривації, фрустрації/фрустрованості, потенційної міграції. Виважений науковий синтетизм дав змогу цілісно й інноваційно розкрити головні функціонально-семантичні напрями економічної депривації, фрустрованості й потенційної міграції, окреслити базові теоретичні постулати і значною мірою підтвердити їх згодом результатами емпіричного дослідження. Впадає у вічі чітко сформульована мета наукового пошуку та розгалужений концептуально-термінологічний тезаурус дисертації. Принагідно зазначити, що авторці вдалося узгодити логічний та науково-понятійний апарат дослідження, розвести ключові дефініції, поставити конкретні завдання та домогтись їхнього послідовного вирішення: від побудови теоретичних конструктів – до плідних емпіричних результатів.

У другому розділі, присвяченому висвітленню ключових ліній емпіричного вивчення впливу економічної депривації на фрустрованість потенційних мігрантів, здійснено детальний аналіз отриманих показників. Зазначимо, що з метою повномірною емпіричного вивчення психологічних

особливостей впливу економічної депривації на афективність, зокрема фрустрованість потенційних мігрантів, дисертанткою було застосовано спостереження, біографічний метод, фокусоване інтерв'ю, тестування та ін. Окремо слід відзначити добре розроблену й скомпоновану авторську анкету, яка дала змогу отримати збір даних про вік; роботу; освіту; сімейний стан; особливості міграційних намірів; найважливіші чинники, які стимулюють очікування у потенційних мігрантів на позитивний перебіг справ; акультураційні стратегії, які репрезентують міграційні наміри й очікування тощо)). Не менш вдало сформована дисертанткою вибірка, яку можна презентувати як деяку соціально-психологічну групу, умовну соціально-популяційну модель – люди різного віку, які мають (або не мають) виражені міграційні наміри. Імпонують результати кількісної обробки та якісної інтерпретації показників кореляційного аналізу. Безсумнівно, застосування факторного аналізу дало змогу авторці отримати дуже детальну і багатоманітну емпіричну інформацію про досліджуваний феномен. Поліваріантно проаналізовано найважливіші ракурси фрустрованості, тривожності, невротизації, агресивності, стресовості, які переживаються потенційними мігрантами.

У третьому розділі розкрито психологічні особливості ревіталізаційної допомоги щодо зниження фрустрованості у потенційних мігрантів, зокрема подано опис розробленої й апробованої авторської програми ревіталізаційного супроводу психогенези потенційних мігрантів. Дуже добре, що програма спрямована насамперед на гармонізацію розбалансованої афективності, зокрема підвищеної фрустрованості, тривожності, нервово-психічної напруженості, які зазвичай переживаються потенційними мігрантами внаслідок негативного впливу різновидової (соціальної, матеріальної, економічної та ін.) депривації. Окремої уваги заслуговує вдало розроблена, апробована й запроваджена програма ревіталізаційного супроводу психогенези потенційних мігрантів, яка зорієнтована на надання психологічної допомоги й оптимізацію афективного

розвитку потенційних мігрантів. На підставі теоретичного аналізу, зокрема доробку генетично-психологічної парадигми, Шмарова Н.В. реалізувала тренінговий підхід, що призвело до оптимізації фрустраційної толерантності людей з міграційними намірами. Завдяки участі у тренінгу досліджувані змогли набути компетентностей щодо підвищення адаптації та оптимізації динаміки власних життєвих траєкторій і перспектив. Цікаво, що авторкою дуже вдало запроваджено такі психотехнологічні підходи, як деролінг, шерінг, дебрифінг, адже в роботі з фрустрованими людьми вони видаються вкрай доречними.

Концептуалізація всіх базових теоретико-емпіричних положень дозволила дисертантці зробити досить вичерпні висновки.

Безперечно, робота має чітко виражену наукову новизну, зокрема в ній уперше здійснено цілісне вивчення психологічних особливостей економічної депривації як чинника фрустрованості потенційних мігрантів, суть яких полягає в тому, що негативні афективні психологічні стани, насамперед фрустрація, тривожність, невротизація дискомфортно і несприятливо впливають на особистісну соціо- і психогенезу людини з міграційними намірами.

За загального позитивного враження від дисертаційного дослідження Шмарової Н.В. вважаємо за потрібне зробити деякі зауваження і пропозиції.

1. У теоретичному розділі дисертаційної роботи нам вдалося, що авторкою недостатньо уваги приділено екстремальній депривації, зокрема війні як чинникові міграційних налаштувань людини та визначальній причині її міграції.
2. У другому розділі дисертації дисертантка детально аналізує ресурси й акультураційні стратегії, що репрезентують наміри й очікування потенційних мігрантів, однак нам вдалося дещо складним завданням встановити їхню узгодженість між собою.
3. Серед генетично-психологічних основ тренінгової програми дисертантка, як нам видається, недостатньо уваги зосередила на

розкритті ролі і значення оптимізації міжособистісної взаємодії потенційних мігрантів.

4. Вважаємо, що дисертація істотно б виграла, якщо б авторка запропонувала конкретний перелік фрустраторів, які детермінують міграційну налаштованість людей, та здійснила їх аналіз.

Зроблені зауваження не впливають на високу оцінку дисертаційної роботи і, загалом, вона відзначається виваженою обґрунтованістю основних концептуальних положень та має практичне заземлення в суворій й прагматичній реалії повсякденної ревіталізаційної роботи з економічно депривованими і фрустрованими людьми, які мають міграційні наміри.

Потрібно відзначити дуже широке апробаційне тло результатів дослідження на низці міжнародних і всеукраїнських конференцій (перелік апробації зайняв майже три сторінки), а також «географію» та високий науковий рівень наукових публікацій дисертантки.

Отже констатуємо, що дисертаційне дослідження Шмарової Наталії Володимирівни «Економічна депривація як чинник фрустрованості потенційних мігрантів» відповідає вимогам «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року №44, які висуваються до дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 «Психологія».

ОПОНЕНТ:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри теоретичної психології
Львівського державного університету
внутрішніх справ

КОВАЛЬЧУК З.Я.